

ՄՀԵՐ ՄԱՍԱԶԱՆՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՄԻՔԱՅԵԼ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՈՐՈՇ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ԽՄԲԱՅԻՆ ՀԱՅՅԻ ՄԱՍԻՆ

Խմբային հայցը հայրենական իրավական համակարգի համար դեռևս օտար ինստիտուտ է և իրավագիտության մեջ գրեթե չուսումնասիրված: Սակայն, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում այդպիսի ինստիտուտն անհրաժեշտ է, քանի որ, ինչպես նշում է Գ.Վ. Մակարյանը, դատավարության բազմաքանակության, բազմազանության (множественности) ցանկացած ձև քաղաքացիական դատավարությունը դարձնում է առավել օպերատիվ և արդյունավետ՝ ի տարբերություն սովորական կարգի¹:

Խմբային հայցի ինստիտուտն առաջացել է Անգլիայում՝ քաղաքացիների մեծ խմբերի շահերը պաշտպանելու նպատակով, որոնց իրավունքները խախտվել են նույն անձի գործունեության հետևանքով: Այնուհետև, այդ ինստիտուտը լայն տարածում է ստացել ԱՄՆ-ում՝ որպես դասային հայց (class action)²:

Բնութագրելով դասային հայցը որպես ամերիկյան իրավունքում ձևավորված հայցի տեսակ՝ կարելի է առանձնացնել նրա բնորոշ հետևյալ հատկանիշները.

1. Այս հայցի օգտագործումը նախատեսվում է այն դեպքերում, երբ առաջանում է անձանց մեծ խմբի շահերի պաշտպանության անհրաժեշտություն, երբ դժվար է որոշել այդ խմբի կոնկրետ կազմը, իսկ գործին յուրաքանչյուրի մասնակցությունը նպատակահարմար չէ: Գրականության մեջ նշվում է, որ խմբի թվաքանակը կարող է լինել ցանկացած չափի (հարյուրավոր, հազարավոր), բայց 10 մասնակցից պակասը չի կարող դաս համարվել և հիմք հանդիսանալ դասային հայցի համար:

2. Դասային հայցերը հնարավոր են միայն այն պայմաններում, երբ խմբում ընդգրկված անձանց իրավունքները խախտվել են միևնույն հանգամանքի ուժով, և նրանց հայցային պահանջը հիմնվում է միևնույն հիմքի վրա, այսինքն՝ հիմնված է միևնույն փաստական

հիմքի և իրավական հիմնավորվածության վրա:

3. Դասային հայցով որպես հայցվոր է հանդես գալիս տվյալ խմբի առաջին ինքնական դիմած մասնակիցը կամ մասնակիցները, ով (ովքեր), գործելով իր (իրենց) նախաձեռնությամբ, առանց մյուսների հանձնարարության ներկայացնում է խմբի բոլոր անդամների շահերը: Այսինքն՝ դասային հայցի դատավարության ժամանակ որպես հայցվոր անմիջականորեն մասնակցում են խմբի մեկ կամ մի քանի անդամներ, այսպես կոչված ներկայացուցչական հայցվորներ, այն դեպքում, երբ խմբի մնացած անդամները, թեև համարվում են հայցվորներ, դատավարությանը չեն մասնակցում: Հաճախ դատավարությանը մասնակցում է ինքնական փաստաբանը, որը մասնակցում է խմբի մեկ կամ մի քանի անդամների հանձնարարությամբ: Ինքնական փաստաբանը ներկայացուցչական հայցվորից ստանալով իր լիազորությունները, գործին մասնակցում է առանց խմբի մյուս անդամների լիազորության՝ իր վրա վերցնելով գործի դատական բոլոր ծախսերը:

4. Ներկայացուցչական հայցվորի կողմից ներկայացրած դասային հայցի պահանջներն իր մեջ ընդգրկում է խմբի բոլոր անդամների պահանջները:

5. Ամերիկյան իրավունքում մշակված են դասային հայցերի դատավարական հատուկ մեխանիզմներ: Մասնավորապես, նախատեսվում է, որ դատարանը պետք է որոշի հայցին դասային հայցի կարգավիճակ տալու հարցը: Միայն այդ որոշումը կայացնելուց հետո է հայցը համարվում դասային: Դատական ծանուցագիրն ուղարկվում է միայն ներկայացուցչական հայցվորին, սակայն դատական ակտը պարտադիր է բոլոր հայցվորների համար, միաժամանակ նրանք գրկված չեն դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքից, այդ թվում նաև այն պատճառաբանությամբ, որ իրենց իրավունքները արդյունավետ պաշտպանու-

թյուն չեն ստացել:

Խմբային հայցերի ինստիտուտը, ի տարբերություն անգլո-սաքսոնական իրավական համակարգի, մայրցամաքային իրավական համակարգում լայն տարածում չի ստացել: Վերջին տասնամյակում մայրցամաքային Եվրոպայում այս հարցի վերաբերյալ նկատվում են նշանակալի փոփոխություններ: Ընդունվել են համապատասխան օրենսդրական ակտեր, որոնք կարգավորում են խմբային հայցերը ներկայացնելու հետ կապված դատավարական իրավահարաբերությունները: Թեև, ի տարբերության ԱՄՆ-ի, մայրցամաքային Եվրոպայում այն հարցերը, ինչի վերաբերյալ կարելի է խմբային հայց ներկայացնել և այդպիսի հայց ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների կազմը զգալիորեն սահմանափակված է:

Խմբային հայցերի ինստիտուտը գերմանական իրավունքում ընդհանուր առմամբ մինչև վերջերս չէր ընդունվում: Այստեղ տարածված էր առանձին հայցերը մեկ վարույթում միավորելու պրակտիկան, և ընդհանուր շահերի պաշտպանության հարցը կարգավորվում էր հանրային իրավունքի ճյուղերով: Սակայն գերմանական օրենսդիրը որոշ դատական գործերի ճնշման տակ ստիպված եղավ 2004թ. ընդունելու «Խմբային հայցերի մասին» օրենքը, որը տարածվում է արժեթղթերի վերաբերյալ խմբային գործերին: Օրենքը գործելու էր 5 տարի ժամկետով մինչև 2010թ. հոկտեմբերը, այդ փորձաշրջանից հետո կորոշվի՝ տարածել այն նաև այլ ոլորտների վրա, թե՛ ոչ:

Ֆրանսիայում, չնայած այս ինստիտուտի վերաբերյալ տարածված բացասական կարծիքին, նախագահը կարգադրություն է ստորագրել, որի համաձայն՝ կառավարությունը պետք է հետազայում զարգացնի խմբային հայցերի ինստիտուտը՝ դրանով բարձրացնելով արդարադատության մատչելիությունը: 2006թ. նոյեմբերին Ֆրանսիայի ֆինանսների նախարարությունը շրջանառության մեջ դրեց օրենքի մի նախագիծ, որով թույլատրվում է մինչև 2000 եվրո հայցագնով խմբակային հայցերը, իսկ խմբակային հայցերով դատարան դիմելու իրավունք ունեն ազգային սպառողական միավորումները:

Իտալիայում այս ինստիտուտն իր ամրագրումն է ստացել սպառողների օրենսգրքում, սակայն, ինչպես Ֆրանսիայում, այստեղ էլ խմբային հայցերը ներկայացնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների կազմը սահմանափակված է միայն գրանցված սպառողական միություններով. միայն դրանք կարող են դիմել դատարան և որոշակի խմբի շահերը ներկայացնել դա-

տարանում: Շվեյցարիայում, որոշ վերապահումներով նույնպես ներդրվել է այս ինստիտուտը: Իսպանիայում խմբային հայցի ինստիտուտը ներդրվել է 2001թ.: Այդպիսի հայցով դատարան դիմելու իրավունք ունեն թե՛ ֆիզիկական, թե՛ իրավաբանական անձիք (սպառողների միություններ): Նիդեռլանդներում քաղաքացիական օրենսգիրքը խմբակային գործողությունների հնարավորություն է նախատեսում օրենքի խախտումներից վնաս կրած անձանց համար:

Եվրամիությունում նույնպես փորձեր են արվում փոխառել ամերիկյան դասային հայցի ինստիտուտը՝ հատկապես նպատակ ունենալով հայցեր ներկայացնել մեծ կազմակերպությունների դեմ: Չնայած Եվրամիության 27 երկրներից 10-ում դասային հայցի ինստիտուտն առկա է, սակայն եվրոպացիներն այն չեն ընդունում, հատկապես Ֆրանսիայում՝ գտնելով, որ ԱՄՆ-ում դասային հայցի ինստիտուտն հեղինակագրվել է, քանի որ այդ հայցերը հրաշալի «գիզնես» են դարձել փաստաբանների համար:

ՌԴ- իրավական համակարգում խմբային հայցն այն տեսքով, ինչպիսին ամերիկյան իրավունքում է, մինչև վերջերս բացակայում էր: ՌԴ- օրենսդրությունը նախատեսում է մարդկանց մեծ խմբերի շահերի պաշտպանություն հատուկ հայցերով, որոնք ստացել են «կոլեկտիվ հայցեր» կամ «անորոշ շրջանակների անձանց պաշտպանության մասին» հայցեր:

Կոլեկտիվ հայցով դատարան դիմելու համար ՌԴ- քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը համապատասխան հոդվածներ է նախատեսում՝ 4, 45, 46 հոդվածները: Կոլեկտիվ հայցերի ներկայացման հնարավորությունը նախատեսված է նաև 1992թ. փետրվարի 7-ին ընդունված «Սպառողների իրավունքների պաշտպանության մասին», 2001թ. նոյեմբերի 29-ին ընդունված «Ներդրումային հիմնադրամների մասին», 2001թ. օգոստոսի 8-ին ընդունված «Պետական վերահսկողության ժամանակ իրավաբանական անձանց և Անհատ ձեռնարկատերերի իրավունքների պաշտպանության մասին» ՌԴ- օրենքներով:

Կոլեկտիվ հայցեր ՌԴ-ում կարող են ներկայացնել տեղական ինքնակառավարման մարմինները, դատախազությունը, սպառողների իրավունքների պաշտպանությամբ զբաղվող գրանցված կազմակերպությունները և այլն: Ինչպես արդեն նշվեց, ՌԴ- օրենսդրությունը չի նախատեսում քաղաքացու կողմից խմբային հայցով դատարան դիմելու հնարավորություն: Օրենքը միայն պետական մարմիններին և որոշ կազմակերպություններին է հնարավորություն տալիս

www.lawinstitute.am

կողեկտիվ հայցերով դիմել դատարան. օրինակ՝ պետական վերահսկողության ժամանակ իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի իրավունքների խախտման դեպքում կողեկտիվ հայցով դատարան կարող են դիմել իրավաբանական անձանց և անհատ ձեռնարկատերերի միավորումները, կամ ոչ առևտրային այլ կազմակերպություններ: Նման մոտեցումը խիստ տարբերում է կողեկտիվ հայցը դասային հայցից, քանի որ կողեկտիվ անդամները որպես հայցվորներ չեն մասնակցում դատավարությանը, և հայցի մասսայականությունը կրում է ձևական բնույթ:

Խմբային հայցի էությունը նրանում է, որ պետք է պաշտպանի տվյալ խմբի բոլոր անդամների շահերը: Սակայն ՌԴ կողեկտիվ հայցի նպատակը հարցի միջանկյալ լուծումն է, այն ուղղված է դադարեցնելու պատասխանողի անօրինական գործողությունները, իսկ վնաս կրած անձանց փոխհատուցման հարցը չի էլ քննարկվում, այսինքն՝ այն ունի ավելի շատ հանրային-իրավական, քան մասնավոր-իրավական բնույթ, իսկ վնասի հատուցում ստանալու համար վնաս կրած խմբի յուրաքանչյուր անդամ պետք է առանձին հայցով դատարան դիմի: Սակայն կողեկտիվ հայցն ապացուցողական հիմք է ստեղծում հետագայում խմբի անդամներին առանձին-առանձին դատարան դիմելու համար:

2009թ. հոկտեմբերի 21-ին ուժի մեջ է մտել ՌԴ արբիտրաժային դատավարության օրենսգիրքը՝ նոր խմբագրությամբ:

ՌԴ արբիտրաժային դատավարական օրենսգրքի 225.6. հոդվածը պարունակում է մի շարք նորմեր, որոնք հնարավորություն են տալիս օգտագործելու խմբային հայցն արբիտրաժային դատարան դիմելու համար՝

- վեճի կողմ հանդիսացող մասնավոր անձի իրավունքը դիմել արբիտրաժային դատարան այլ անձանց շահերը պաշտպանելու համար՝ նրանց խնդրանքով,
- այլ անձանց խնդրանքի գրավոր պարտադիր առկայությունը,
- այլ անձանց անունից դատարան դիմած անձն իրավունք ունի մասնակցել դատավարությանը, նույնիսկ ձևակերպել հայցային պահանջները,
- արբիտրաժային դատարան դիմող անձն իրավունք ունի հրապարակայնորեն առաջարկել միանալ հայցին, այդ մասին հանդես գալով զանգվածային լրատվամիջոցներով և այլ միջոցներով, ինչպես նաև կոնկրետ հասցեներով տեղեկատվություն ուղարկել,

– շահագրգիռ անձը կարող է գրավոր դիմումով հայտնել հայցին միանալու իր ցանկության մասին:

Այսպիսով, խմբային հայցը կարելի է դիտել որպես անորոշ անձանց շահերի պաշտպանության համար հայցի տարատեսակ: Խմբային հայցի ներկայացման ժամանակ պատասխանողից միատեսակ պահանջ ունեցող մարդկանց խումբը դեռևս հստակեցված չէ, իսկ դատարանի որոշմամբ պահանջների բավարարումը՝ անհատականացված: Միաժամանակ, յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի անհատապես պաշտպանելու իր շահերը դատարանում՝ միանալով խմբային հայցին:

Խմբային հայցին բնութագրող չափանիշները հետևյալն են.

- պատասխանողի կողմից խախտված իրավունքների մասնակիցների բազմաթիվությունը,
- քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության օգտագործվող միջոցների ընդհանրությունը,
- մարդկանց խմբի կողմից պահանջվող հիմքի և առարկայի միատեսակությունը,
- հայցվորների ընդհանուր պատասխանողի առկայությունը:

Խմբային հայցերը հատկապես ձեռնառու են փոքր պահանջ ունեցող հայցվորներին, որոնք դատավարության ընթացքում ստանում են արդյունավետ պաշտպանության հնարավորություն: Նման հայցն օգտակար է նաև դատական ակտի կատարման ժամանակ: Խմբային հայցը նվազեցնում է տարբեր դատարանների կողմից հակասական որոշումներ կայացնելու հնարավորությունը:

Խմբային հայցի ինստիտուտը պետք է տարանջատել մեկ վարույթում հայցերի միավորման և համահայցվորների ինստիտուտներից:

Խմբային հայցը մի վարույթում միավորվող հայցերից տարբերվում է նրանով, որ հայցերի մեկ վարույթում միավորումը կատարվում է դատարանի վարույթում արդեն գտնվող հայցերով, դրա համար էլ նման գործերը չեն միավորում բոլոր այն անձանց, ում շահերը խախտվել են պատասխանողի կողմից: Ոչ հայցերը մեկ վարույթում միավորելը, ոչ համատեղ հայց ներկայացնելը չեն կարող փոխարինել խմբային հայցին, քանի որ վերջինս կարող է ներկայացնել հսկայական թվով անձանց:

Խմբային հայցի ինստիտուտը տարբերվում է համահայցվորի ինստիտուտից նրանով, որ խմբային հայցը լիազորված մարմնի հայց է, որն ուղղված է պաշտպանելու որոշակի խմբի շահերը, իսկ համա-

հայցվորի ինստիտուտը, դա համատեղ հայց ներկայացնելն է:

Այսպիսով, երկու դեպքերում էլ դատարան են դիմում առավել գրագետ և նյութապես ապահովված անձիք, իսկ վերջինիս դեպքում կարող է վերականգնվել բավականին մեծ թվով այնպիսի մարդկանց իրավունքներ, որոնք նյութական հնարավորություն չունեն դատարան դիմելու³:

Խմբային հայցերի առավելություններն ակնհայտ են և կարելի է առանձնացնել հետևյալ առավելությունները.

– ինչպես հանրային-իրավական շահերի, այնպես էլ մասնավոր-իրավական շահերի միաժամանակյա պաշտպանություն,

– մեկ դատավարությունում պատասխանողից

միատեսակ պահանջներ ունեցողներին հավաքելու հնարավորություն,

– դատարան դիմելու իրական հնարավորություն չունեցող փոքր պահանջներ ունեցող անձանց իրավունքների պաշտպանություն,

– միաժամանակ բոլոր հայցվորների համար դատական ակտի կատարման իրականացում,

– նույն պատասխանողի համար տարբեր դատական վճիռներով վարքագծի «իրարամերժ չափորոշիչների» սահմանման բացառում:

Խմբային հայցի առավելությունները կայանում են նաև դատավարական ռեսուրսների տնտեսման և ֆինանսների խնայողության մեջ:

¹ St'u Макарян Д. В. Процессуальное соучастие в российском арбитражном судопроизводстве и другие формы процессуальной множественности. Адвокатская практика. 2005. N 3.

² St'u Рожкова М. А. И вновь о групповых и косвенных исках/
<http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1348191>

³ St'u Лукашова М.Д. Проблемы исков в защиту интересов неопределенного круга лиц и групповых исков /
<http://www.legist.ru/conf/Lukashova.htm>

РЕЗЮМЕ

Некоторые соображения по поводу группового иска

Статья посвящена институту группового иска, сложившегося в зарубежной юриспруденции. Данный институт является не только чуждым правовой системе РА, но и абсолютно не изученным. Сложившийся в правовой системе США как вид иска, групповой иск получил распространение также во Франции, Италии и в других государствах Европейского союза. В РФ также, правда с некоторыми изменениями, предпринимаются попытки по заимствованию американского института классового иска. Преимуществами группового иска являются защита интересов истцов с небольшими исковыми требованиями, исключение принятия отдельными судами разных решений по сходным делам, эффективное исполнение судебных актов, а также экономия процессуальных и финансовых ресурсов.

Так как преимущество группового иска является очевидным, считаем, что данный институт необходим и настало время внедрить его в правовую систему РА.

SUMMARY

Some views about class action

The article is concerned to the institution of class action prevailing in the foreign law. This institution is not only alien to the legal system of RA, but it is also absolutely unstudied. Formed in the US legal system as a type of an action class-action has been extended also to France, Itali and other European Union Member States. Attempts to borrow the american Institute of class action, though with some modifications, are being made in Russia too. The advantages of a class action is the protection of the interests of plaintiffs with small claims, exception for the adoption by individual courts of different decisions on similar cases, effective enforcement of judicial decisions, as well as saving procedural and financial resources.

Since the advantage of a class action is obvious, this institution is considered to be needed and it is the time to implement it in the legal system of the RA.